

УДК 821.161.2: 801.661

*Ігор Цуркан,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальних комунікацій
Херсонського державного університету
(м. Херсон, Україна)*

СИМВОЛІЧНИЙ ВИМІР ПРИРОДИ У ТВОРЧОСТІ ОЛЕКСАНДРА ОЛЕСЯ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИХ СИМВОЛІСТІВ

У статті розглядається образ природи у творчості Олександра Олеся та європейських символістів. Репрезентовано настрої людини, її почуття за допомогою символів природи, що розкривають такі філософські категорії, як перебіг часу, миттєвість життя, марність суєти у творчості Олександра Олеся та європейських символістів. Окреслено функціонування символів природи, що виступають формантами загальних психологічних станів епохи і характеризують особисті переживання та настрої поетів.

Ключові слова: поетична уява, образ, природа, символ, знак, мотив, душа.

В статье рассматривается образ природы в творчестве Александра Олеся и европейских символистов. Представлены настроения человека, его чувства с помощью символов природы, которые раскрывают такие философские категории, как течение времени, мгновение жизни, тщетности суеты в творчестве Александра Олеся и европейских символистов. Определено функционирование символов природы, которые выступают формантами общих психологических состояний эпохи и характеризуют личные переживания и настроения поэтов.

Ключевые слова: поэтическое воображение, образ, природа, символ, знак, мотив, душа.

The article is devoted to the image of the nature which became the inalienable constituent of the original creation of European symbolists of the end XIX to beginning XX of the century on the background of the European tendencies. Oleksandr Oles and European symbolists brought the idea of the «inner individual». They revolted against the world and the public and government norms. The originality of the system of the artistic images, motives, spirits, rhythm and melodic absorbed the powerful lyricism of the poets' sensitive soul. The creativity of Oleksandr Oles, European symbolists are marked by the influence of the romantic poetics. The most important component of which was the lyrical mood and the melodiousness of the phrases, that created the individual image of the spiritual being on the way to the beauty and dream.

That's why the purpose of this article is the revelation of the images of nature, which create the metaphorical universe, filled with symbols. Obtaining the purpose envisages to investigate functioning of the symbol of nature as the representative of psychological state in the poetry of Oleksandr Oles, European symbolists and to reveal its realization in the authors' interpretations. The methods of the research is based on the main principles of the philological analysis of the text. The determined tasks foresee the use of elements of comparative and hermeneutic analysis as a general interpretation of literary texts.

Key words: poetic imagination, symbol, reflection, vision, symbolism.

За кожним образом природи стоїть перш за все душа поета, його почуття, психологічний стан. Поетичний краєвид в Олександра Олеся та європейських символістів, що репрезентує джерело натхнення, еквівалент творчої сутності, світу літературного твору, виступає в поезії у кількох експлікаціях, основною серед яких є пейзаж душі як відповідник настроїв, емоційних станів поета, «будівельним» матеріалом для якого стали образи та елементи природи.

Інтерпретація творчості Олександра Олеся, що репрезентована дослідженнями літературознавців того часу О. Білоусенко, О. Грицай,

М. Євшана, С. Єфремова, Г. Костюка, М. Новиченка, В. Петрова, Л. Українка, І. Франка, – і нині є предметом актуальних наукових обговорень і дискусій. У дослідженнях останніх років О. Камінчук, Ю. Коваліва, П. Ляшкевича, Р. Радишевського та багатьох інших авторів заперечуються спроби примітивізації та спрощеного трактування спадщини Олександра Олеся. Окрім того, кожна поетична особистість відчувала глибоко внутрішні, властиві тільки їй відчуття незгоди зі світом, оточенням, відрив від реальності, що також можна розцінювати як прояви комплексів епохи. Таке завдання виконувала ще поезія романтизму – не описувати чи розказувати, а створювати ауру відповідного настрою, навіювати емоції, викликати роздуми. Власне ця функція модернізму дозволяє мистецтву своєї епохи, втім і поезії, репрезентувати емоційне налаштування пейзажу. Відтак потреба об'єктивного наукового прочитання і осмислення художнього доробку Олександра Олеся – нагальна й очевидна. Саме цим і зумовлена актуальність пропонованого дослідження.

Метою статті є змалювання природи не стільки як матеріалу, а як джерела натхнення в поезії Олександра Олеся та європейських символістів, де головну функцію відіграють психологічні чи емоційні стани.

Творення «внутрішнього пейзажу» зумовило завдання нашого дослідження – визначити функціонування образу природи в поезії Олександра Олеся та європейських символістів, що створює фантастичний, умоглядний образ, своєрідний «колаж», який відображає психічний чи емоційний стан автора або ліричного героя. Мета і завдання дослідження зумовили використання таких методів: культурно-історичного, біографічного, рецептивної естетики, герменевтичного, інтерпретаційно-текстового аналізу.

Олександр Олесь та європейські символісти використовують символи природи для передачі емоційних і психологічних станів без наближення до описовості чи намагання створити хоча б видимість пейзажу.

Конкретно-історичні форми реалізації ментального простору митців представлені за допомогою аналізу розгортання бінарних опозицій, які є репрезентативними для художнього світогляду авторів кінця XIX – початку XX століття, що в підсумку дозволяє говорити про бінарну систему творення пейзажу природи.

Репрезентація сонця як життєносного світила, в якому злилися невлімові звуки, аромати, мрії та квіти в органічну єдність, знайшло відповідне втілення у бодлерівському законі відповідностей. Сонце як глибоко символічний образ піднесений французькими символістами до антропоморфного розуміння («*Quand ainsi qu'un poète, il descend dans les villes / Il ennobit le sort des choses les plus viles // Tu, сонце, як поет, сходиш у міста, / Возвеличуєш найогидніші речі*» (Ш. Бодлер) [2, с. 36]. На тлі чарівних пейзажів у момент пробудження натхнення сонце виразно проступає як символ свободи, сили й невмирущої надії та постає як трансцендентне сакральне дійство, в якому відчуються наркотичні пахощі від «*трав, свіжих купав*», «*ніжно-світлотканих, п'яних конвалій*» та океан

«жагучої любові на щасливій землі» – («*l'amour brûlant à la terre ravie*») (А. Рембо) [5, с. 56].

Мотив сонцепоклонництва в поезіях Олександра Олеся, К. Тетмаєра, Л. Стаффа та К. Бальмонта поставав як схильність до ідеалізації первісного світу, потреба повернення до джерел духовності, до гармонії людської природи і її буття. Поклоніння сонцю сприймалося як символ творчого екстазу («*Ostrożnym, wstrzemięzliwym, trzeźwym upojeniem / Drży serce me od słońca i rosy dobroci, / Jak owoc śliwy, ciepły już pierwszym promieniem, / A jeszcze na pół chłodny od nocnej wilgoci*» (Л. Стафф)) [7, с. 105], чарівного, всепереможного світла («*Открывает лик победный, все полней и все светлей / Ярко-красное светило расцветающего дня, / Как цветок садов гигантских, полный жизни и огня*» (К. Бальмонт)) [1, с. 78], що наповнювало душу живих рослин та митця священним трепетом («*Все радіє навкруги, / Все впилося очима в сонце, / Все співає йому гімни, / Протяга до його руки... / Як радіє, квітне серце*» (О. Олесь) [4, с. 87]; («*Słońce! Słońce! Słońce! / Wszystko łśni się, świeci, pała, / Złote iskry skaczą z morza, / Złotem błyska mewa biała*» (К. Тетмаєр)) [8, с. 110].

Символіка «блискучого», «ласкавого», «весняного» сонця створює в поетичних творах К. Бальмонта, Олександра Олеся та К. Тетмаєра ілюзорні художні картини любові («*Любов як сонце, / Вона розцвітає, як вогняна квітка на темному небі душі / I розкидає свої золоті пелюстки / В самі найближчі провалля*» (О. Олесь) [4, с. 79]; («*Widzę ją – idzie z słoneczną pogodą w anielskiej twarzy, / idzie wieczorem gdzieś nad senną wodą i cicho marzy... / Marzy, że swoim kochaniem ocali kogoś, co gniew się... / Ach! Coraz dalej idzie, coraz dalej, ginie w bezkresie...*» (К. Тетмаєр)) [8, с. 121], волі в метафоричному образі «злотокрилої орлиці» («*Привіт, тобі, сонце! / Привіт, тобі, Воле, від серця мого і народу!*») [4, с. 57], щастя («*Скільки сонця навкруги! / Як хвилюються луги*» (О. Олесь)) [4, с. 67], творчого осяяння («*Слишком много сиянья нам Солнце дает*» (К. Бальмонт) [1, с. 68]; духовної свободи («*Моя душа стремится в мир иной / Пленяясь всем далеким, всем безбрежным*» (К. Бальмонт) [1, с. 34]; («*Błękitnych jezior oddalone fale, / na falach słońce łagodne i senne, / zielone gaje, brzozy srebrnopienne, / białych róż wieńce i maków korale*» (К. Тетмаєр)) [8, с. 79].

Властивою рисою Олександра Олеся та К. Тетмаєра у відтворенні пейзажних замальовок стали ностальгічні рефлексії: представлені образи пробуджують відповідні піднесені почуття, естетичною домінантою яких є краса, а це дозволяє говорити про зустріч казково-фантастичних елементів з жорстокими реаліями дійсності, стаючи таким чином символом сполучення фантастичного й реального, минулого й майбутнього.

Джерелом натхнення для створення поеми «Щороку» Олександром Олесем була драма-фантазія «Сфінкс» К. Тетмаєра. Українському митцеві у молодопольського поета імпонувала його заглибленість у сферу духа, втіленого в чарівних звуках музики, що очищає людську душу від нищості й відкриває в ній вищу сутність буття, просвічуючи шлях до царства

первозданної природи. У драмі-фантазії «Сфінкс» К. Тетмасра, як і в поемі «Щороку» Олександра Олеся, природа уособлює єдину сферу духовної свободи, її таємний сон на порозі космічного інакобуття, перед єднанням душі з божественним універсумом. Саме під час сну у ліричних героїв як у молодопольського, так і українського поетів відбувається свого роду катарсис, що дає змогу їм продовжити пізнання істинної гармонії у світі природи, незалежного від реальності, де все здається суперечливим та неподібним.

Змістом поеми «Щороку» стає внутрішній світ Олександра Олеся з його екзистенційною свідомістю. «Сьогодні я творив одну свою фантазію «Весна», – писав автор, – в якій я поставив собі ненормальну і неможливу мету – створити гармонію думок і форми з невловимими переходами від однієї форми до іншої. Це вдалося мені лише до певної міри» [4, с. 5].

Символіка поеми «Щороку» розгортається в системі координат, підпорядкованій космічному й природному ритму – зміні пір року в їх розмаїті та красі. В інтерпретації М. Шумило, навіть дихання квітки у Олександра Олеся примушувало «озиватися його чуйну арфу» [6, с. 106]. «Вічна драма людського життя, – як писав дослідник, – перевтілена в образи явищ природи у феєричній поемі «Щороку», яка буйним ліричним потоком несе людські пристрасті» [6, с. 106]. Майстерна персоніфікація поетом сил природи засвідчила, що він багато зачерпнув із скарбниці українського фольклору, трансформуючи фольклорні мотиви в тонкі, майже невловні нюанси людських почувань і настроїв, послуговуючись багатющим арсеналом художніх засобів.

Дія поеми «Щороку» починається і закінчується в межах природного циклу – зимового пейзажу. На початку ліричного твору з'являється демонічний образ «відьми-зими», що відчуває себе володаркою над природою, яка перебуває в стадії сну. Образ сну символізує пасивність, смиренність та омертвілість всього живого. Уявні сновидіння, що є опозицією до несприятливих обставин, допомагають природі наблизитися до омріяного світу (*Спала природа під ковдрою білою, / Снилось їй море / Наскрізь прозоре, / Дно його / Ясно-зелене, / Хвилі чи хмари над ним, / Снились їй ночі в серпанках сріблястих, / Зорь тихосіяні лампади / Крики пташечі, зітхання вітрів ... / Шелест шовкових степів неоглядних ... / Ось вони стеляться, стеляться, стеляться ...*) [6, с. 168]. У зображенні зимньої пори року в поемі «Щороку» українського лірика перевага надається білому кольору – снігу, що втілює ідею збайдужіння та забуття.

Особливе емоційне збудження природи виникає при появі чарівної весни, до якої звертаються з метою позбавлення від ненависних мук дерева, в яких «кров заморожена злими морозами», квітки і трави пожовклі, що втомилися від «страшної ваги снігів» (*Веснонько, Весно, до нас, у наш гай! / Всі ми стомились і змучились в край. / Гинуть в кайданах струмочки ясні, / Мерзнуть під снігом квітки запашині! / Гнутья шовковії трави під ним ... / Ніяк дивитись і дихати їм*) [6, с. 171]. Образ весни постає в

поемі «Щороку» як символ самої України, як душа української землі, вічно охоплена сумом та стражданнями.

Прихід весняної пори року символізує розквіт почуттів, сповнених мрій, ілюзій та чекання. Романтична історія кохання Весни-України, що представлена в символістському образі української дівчини до Сонця-Козака передається крізь синестезію фарб, звуків та людських емоційних вигуків. Так, образ весни-дівчини «в чарах шуму і пісень» порівнюється автором із образом «феї», що є символом загадковості і чарівності, з білою «квіткою-лілеєю», ототожненої з чистотою та свіжістю. Вона є втіленням ідеалу жіночності та вічної невмирущої краси: *Коси її розплелися, / Хвилями в'ються в степах. / Килимом пишином лани покриває / Плахта її. / Маком червоним цвітуть на городах / Рукава її / Ллються річками по луках зелених – / Дівочі стрічки* [6, с. 183].

На основі народнопоетичних уявлень Весна наділена чудодійною силою чарівниці, яка дарує щастя та радість всім на землі: *Скрізь блукає, / Все вітає, / Йде і сіє срібний цвіт, / Обсипає білий світ* [6, с. 178].

Уособленням життєдайної сили та джерела відродження життя стає символічний образ сонця з характерними ознаками одухотвореності, що передаються за допомогою метафор «злотнії, довгії вії», «блискавки-очі», «всміхатися морем усмішок». Олександр Олесь в поемі «Щороку» бачить у сонці вияв божественних начал буття. З самого початку ліричного твору схід сонця, яке «не сяло ласкаво», «не гріло промінням» і постало «нудним і байдужим», ознаменував розгубленість народу в умовах бездержавності та втрату надій. Але гармонійне злиття його з Весною створило не тільки чудову картину весняного розквіту, що засвідчила бадьорість оновленої природи, а й відтворила сподівання народу на здобуття омріяної свободи та народження нового життя: *Сонце світило, / Сяло, / Лилось, цілувало, / Гріло огнем поцілунків / Землю холодну, / Голодну* [6, с. 178].

Символ місяця, на відміну від сонця, асоціюється з «князем ночі», який подібно до «злотного дельфіна» сріблить мрії землі, присипляючи її смуток та створюючи атмосферу зачарованості і забуття. Настання ночі створює гіпнотичний ефект враження від її магічних чар: *А ніч / Тільки землю обніме / І ми вже безсилим стали; / Тільки ми срібного келиха ночі / Злегка торкнулись устами, – / Ми вже обпосні чаром* [6, с. 176].

Посилюючи драматизм поеми, Олександр Олесь вводить в текст образ вітру, що кохає безнадійно Весну, «загадкову» й «непрístupну». «Любов вітра до весни, – на думку М. Грушевського, – оспівана в ній в дуже гарній і оригінальній, вповні модернізованій формі, була виразом молодечих настроїв поета, викоханих східноукраїнською природою і перейнятих ніжними відблисками її лагідної краси» [3, с. 261]. Вітер захоплюється незвичайною вродою весни, що є уособленням внутрішньої витонченості, духовності: *Весно! Весно! Раю мій! / Вся краса в тобі одній, / Вся краса, що в світі малась / У тобі одній з'єдналась* [6, с. 178].

Депресивний стан вітру, завдяки якому увиразнюється наростання мотиву туги, розлитий у самій природі:

*Журиться Вітер, по берегу ходе;
Думонька муку за мукою плоде.
Гляне на місяць, гляне на ніч, –
Сльози гарячі ллються рясніш.
Верби гілками журно хитають,
Листя віщує, листя сичить [6, с. 187].*

У поемі «Щороку» Олександр Олесь надає розповіді суб'єктивного, навіть автобіографічного звучання: *Біг я колись в простори, / Вибігав на сизі гори / І сміявся над любов'ю / Часом слізьми, часом кров'ю / Більше думав я не в'януть, – / Із – зі хмар на все поглянуть, / Остудить журбу пекучу... / Ледве я не кинувсь в кручу [6, с. 191–192].*

Безповоротна втрата щастя викликає у вітру почуття помсти, що дозволяє йому здійснювати вічний пошук свого кохання, перетворюючись в інші типи існування: «озвірілого тигра», «крилатого огня», «сокола з неба», «пташку», «прохожого», «в чорні хмари», «морські хвилі» та звертаючись до потойбічних сил в надії на допомогу, представницею яких стає «чорна циганка» в символічному образі «ночі-ворожки»: *Ноче – ворожка, поворожи – / Де моя люба – правду скажи. / Де моя люба, – щастя і мука, / Янгол небесний, люта гадюка [6, с. 187].*

Наявність відкритого простору, що ототожнюється в Олександра Олеся – зі «самотнім степом», який чорніє, «наче крук», лише поглиблює відчуття болю: *Плаче Вітер, туже, бідний, / Та ховає мріє [6, с. 193].*

У творі Олександра Олеся позначена трьома крапками незакінчена думка («отруєний вкрай», «задушить Весну хотів», «останні слова») та епітети з мінорним відтінком («хмари холодні», «пориви марні», «смертні живива», «сірі ночі», «сірі гранітні руїни») символізують про душевний неспокій, що визиває лише жалість та співчуття. Образ вітру в українського лірика, постає жорстоким та міцним, у порівнянні з вразливою природою: *Вітер носить, літає, / Топче луки і поля, / Жовті трави пригинає, / Лист зриває із гілля. / То скирти, стоги розносе, / То у сурми загуде, / То в безсиллі заголоси / І до лану припаде [6, с. 192].*

Цвинтарні звуки в поемі «Щороку» відіграють символічну роль, створюючи картину відліку часу, що свідчить про наближення очікуваної смерті. У Олександра Олеся вітер прагне вічного забуття лише після того, як він, втомлений блуканнями і нескорений долею, знайде свою «єдину любов»:

*Вдень і вночі я усюди літатиму,
Доки без сил не впаду,
Всюди питатиму, всюди шукатиму,
Доки тебе не знайду.
А розшукаю – тільки питаю,
Здалеку гляну в небо очей*

*І понесу я муку безкраю
В чорні безодні вічних ночей* [6, с. 188].

Вітер не сподівається на взаємне кохання з весною, але її пошук надає йому сили, від якої немає вороття:

*Ганебно для мене на крок від мети
пустелю жалю повертати* [6, с. 194].

Для досягнення інтонаційної виразності поеми «Щороку» Олександра Олеся, що ґрунтується на основі поетики пісенного фольклору, властиве вживання народнопоетичних звертань: «сестроньки-подруги», «ненько моя», «веснонько», «дівчино», «раю мій», «сонце», «ноче-ворожско». Напр.: «Місяцю, місяцю, / Князеньку ночі / Зглянься на мене!» [6, с. 175], «Сонце! Козаче мій! ... / Знаю, знаю я тебе!» [6, с. 173]. Використання апозитивних форм («веснонько-матінко», «веснонько-сестронько», «відьма-зима», «парубок-сокіл», «мій друже крилатий»), синонімічних зближень («хвилини-години», «голос-крик», «вихор-буря», «блискавки-очі», «скирти-ожереді», «звірі-вороги», «снігами-думками», «кров'ю-лавою»), семантико-дериваційних okazіоналізмів з негативним відтінком («отрутонька», «думонька») та антонімічних зрощень («сміх-сльози», «вдень-вночі», «щастя-муки») сприяють поглибленню емоційного забарвлення Олесевого поетичного мовлення. У поемі «Щороку» фольклорний відтінок та експресія ліризму створюють народнопісенні повтори («Снігу, ой снігу якого!»), анафори («Свитку свою розіслав по дорозі, / Свитку свою з найбільшої вовни, / Свитку свою не надівану й разу») [6, с. 167], («Вічність шукав я тебе. / Вічність даремно до зір приглядався, / Вічність журились по тобі!») [6, с. 173], дієслівні форми – повтори з функцією нагнітання («Ось вони стеляться, стеляться, стеляться») [6, с. 168], («Лється і лється, / Плеще і плеще») [6, с. 183], епіфори («Снігом прибиті ми, / Кригою скуті ми») [6, с. 171], епанафори («Розсипає срібний сміх, / Сміх сльозами поливає») [6, с. 170], фразеологічні словосполучення («гай зелений», «ясне око», «зоре ясна», «весна чарівна», «красна весна», «красні уста»), тавтологічні повтори («І на зітхання зітхнула природа») [6, с. 172], («Грають, дзвонять цілий день, / Дзвоном радісних пісень») [6, с. 174], («І струшував срібло із себе. / Падало срібло, / Лилося на землю / І сріблило мрії землі») [6, с. 175], («Квітне квіткою в садках») [6, с. 182] та вигуки («О», «Ой», «Ого-ого», «Го-го»).

Експресивну динаміку твору митець створює за допомогою сугестивності, навіювання певних думок та настроїв. Музичність, що виявляється своєрідним способом вираження поетичного світовідчуття допомагає автору створити асоціативно-звукову картину поеми.

Олександр Олесь, окрім неповторної ритмомелодійності, яка відбиває яскравий емоційний та експресивний тон твору, змальовує страждання й поривання митця, який прагне наблизитися до таємничої душі Весни-України, що для нього залишається «глибокою загадкою» (Л. Білецький).

Творче засвоєння духовних надбань іонаціональних літератур засвідчило прагнення українського митця цілком модерним європейським способом зобразити прямування стежиною Вічної краси, Правди та Волі. Імпресіоністичне сприйняття краси природи, її чистоти збуджувало загадкові внутрішні струни людського серця лірика, що начеб закликав поринути у мрійливу казку «того далекого блакитного неба», де душа мала б звільнитися від пут меркантильного міщанського світу.

Література

1. Бальмонт К. Избранное : Стихотворения. Переводы. Статьи / Константин Бальмонт ; сост., вступ. ст., ком. Д.Г. Макогоненко. – М. : Правда, 1990. – 606 с.
2. Бодлер Ш. Поезії / Шарль Бодлер ; [пер. з франц. Д. Павличко, М. Москаленко] ; ред.-упоряд. М. Москаленко ; авт. вступ. слова Д. Павличко ; авт. післям. Д. Павличко. – К. : Дніпро, 1999. – 272 с.
3. Грушевський М. Поезія Олесь / Михайло Грушевський // Українське слово : хрестоматія укр. літ-ри та літ. критики ХХ ст. : у 3 кн. / [упоряд. В. Яременко, Є. Федоренко]. – К. : Рось, 1994. – Кн. 1. – С. 257–265.
4. Олесь О. Твори : в 2 т. / Олександр Олесь ; [упоряд., авт. передм. та приміт. Р. Радишевський]. – К. : Дніпро, 1990. – Т. 1 : Поетичні твори. Лірика. Поза збірками. З неопублікованого. Сатира. – 1990. – 958, [2] с.
5. Рембо А. Поэтические произведения в стихах и прозе / Артюр Рембо ; [сб. на франц. яз. с парал. рус. текстом / предисл. Л. Андреев]. – М. : Радуга, 1988. – 544 с.
6. Шумило М. Злотна нитка співця / Микита Шумило // Силуети : Ст., спогади, щоденник. записи / [упоряд. Н. Шумило]. – К. : Рад. письменник, 1990. – С. 91–116.
7. Staff L. Poezje zebrane : w 2 t. / Leopold Staff. – Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1967. – Т. 2. – 1033 s.
8. Tetmajer K. Poezje / Kazimierz Przerwa-Tetmajer. – Warszawa : Czytelnik, 1980. – 1105 s.

References

1. Balmont K. Yzbrannoe : Stykhotvorenyia. Perevod. Staty / Konstantyn Balmont ; sost., vstup. st., kom. D. Makohonenko. – M. : Pravda, 1990. – 606 s.
2. Bodler Sh. Poezii / Charl Bodler ; [per. z frants. D. Pavlychko, M. Moskalenko] ; red.-uporiad. M. Moskalenko ; avt. vstup. slova D. Pavlychko ; avt. pisliam. D. Pavlychko. – K. : Dnipro, 1999. – 272 s.
3. Hrushevskiy M. Poeziia Olesia / Mykhailo Hrushevskiy // Ukrainske slovo : khrestomatiia ukr. lit-ry ta lit. krytyky XX st. : u 3 kn. / [uporiad. V. Yaremenko, I. Fedorenko]. – K. : Ros, 1994. – Kn. 1. – S. 257–265.
4. Oles O. Tvory : v 2 t. / Oleksandr Oles ; [uporiad., avt. peredm. ta prymit. R. Radyshevskiy]. – K. : Dnipro, 1990. – Т. 1 : Poetychni tvory. Liryka. Poza zbirkamy. Z neopublikovanoho. Satyra. – 1990. – 958, [2] s.

5. Rembo A. Poetycheskye proyzvedeniya v stykhakh y proze / Artiur Rembo ; [sb. na frants. yaz. s paral. rus. tekstom / predysl. L. Andreev]. – M. : Raduha, 1988. – 544 s.

6. Shumylo M. Zlotna nytka spivtsia / Mykyta Shumylo // Syluety : St., spohady, shchodennyk. zapysy / [uporiad. N. Shumylo]. – K. : Rad. pysmennyk, 1990. – S. 91–116.

7. Staff L. Poezje zebrine : w 2 t. / Leopold Staff. – Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1967. – T. 2. – 1033 s.

8. Tetmajer K. Poezje / Kazimierz Przerwa-Tetmajer. – Warszawa : Czytelnik, 1980. – 1105 s.

*Статтю рекомендовано до друку
кандидатом філологічних наук,
доцентом кафедри соціальних комунікацій
Херсонського державного університету
Загороднюком Василем Степановичем*

Стаття надійшла до редакції 29 серпня 2016 року